

Presentació de tesis doctorals

Les locutores de ràdio a Catalunya 1924-1939:
perfils, semblances i diferències

per Sílvia Espinosa i Mirabet

Periodista i doctora en comunicació audiovisual.

Professora associada a la Universitat Autònoma de Barcelona

Resum

Les dones que van treballar a l'inici de la ràdio a l'Estat espanyol són les grans oblidades de les diverses històries de la ràdio que s'han anat compilant. Amb aquesta tesi es vol acabar amb aquesta injustícia històrica buscant i entrevistant les dones que des de 1924 fins a 1941 van treballar a la ràdio a Catalunya. L'autora ha aconseguit establir una cronologia exacta de les dones que foren locutores de ràdio en aquesta etapa i donar a conèixer els seus perfils professionals i vitals.

Paraules clau: locutores de ràdio a Catalunya, anunciadores de ràdio a Catalunya, les dones a la ràdio, locutores de ràdio, Guerra Civil

Women radio announcers in Catalonia 1924-1939: profiles, similarities and differences

Abstract

The women who worked in Spanish radio at its beginning are the great unsung protagonists — absent in the diverse radio stories compiled. The present thesis aims to reverse this historic injustice, at least in part, by locating and interviewing the women who worked in Catalan radio from 1924 to 1941. The author has written an exact chronology of the women who were radio commentators during this period and included their professional and biographical profiles.

Key words: radio commentators in Catalonia, radio announcers in Catalonia, women in radio, radio commentators, Spanish Civil War

Establir els perfils professionals i vitals de les dones que van ser locutores de ràdio a Catalunya des dels inicis de la radiodifusió al nostre país fins als primers anys del franquisme és un dels objectius d'arrencada de la meua tesi doctoral, *Les locutores de ràdio a Catalunya 1924-1939* (UAB, 2008). Amb aquesta recerca hem pogut establir qui eren, com eren i què feien a la ràdio dels primers temps les dones que hi feien antena, amb la finalitat de reconstruir al mateix temps aquest fragment del nostre passat històric amb les aportacions de les locutores.

En aquest article posarem de manifest els perfils professionals d'aquestes treballadores de la ràdio que, intencionadament o no i en massa casos, la història s'ha oblidat d'esmentar en les compilacions que s'han anat escrivint sobre aquest tema a l'Estat espanyol sobretot en l'època franquista. En alguns escrits segurament anomenar aquestes locutores no es considerava per una qüestió política ja que moltes foren

només locutores durant la Segona República. En d'altres, segurament s'han obviat les locutores perquè la història fins ben entrat el segle xx encara s'escrivia ressaltant els noms masculins.

A partir d'una metodologia bàsicament qualitativa, basada sobretot en històries de vida, la tesi ha buscat i trobat algunes de les antigues locutores que van anar explicant en què consistia la seva feina a la ràdio. Algunes van morir en el decurs del treball de camp per a la recerca, que va durar quasi cinc anys. S'han fet més de vuitanta hores d'entrevistes a cinquanta-quatre persones vinculades a la història més antiga de la ràdio a Catalunya i, finalment, s'ha pogut establir la cronologia exacta de les dones que foren locutores de ràdio en aquest país des de 1924 fins a principis dels anys quaranta, en les dotze emissores de ràdio que sota l'epígraf EAJ van operar a Catalunya: Ràdio Barcelona, Ràdio Catalana (tot i que va deixar d'emetre molt aviat ha de ser un dels referents històrics de la ràdio a Catalunya), Ràdio Associació de Catalunya, Ràdio Lleida, Ràdio Girona, Ràdio Tarragona, Ràdio Reus, Ràdio Terrassa, Ràdio Manresa (és l'única emissora de Catalunya que no té locutores fins al 1941), Ràdio Sabadell, Ràdio Vilanova i la Geltrú i Ràdio Badalona. Tret de les dues primeres, totes les altres estacions de radiotelefonía sense fils neixen mercès a l'empara del decret de 8 de desembre de 1932 del Govern espanyol (Ezcurra, 1974) que regula la instal·lació d'emissores de petita potència, locals i comercials.

Com eren les primeres locutores que treballaven a la ràdio de Catalunya

Eren dones que ja tenien una trajectòria professional ben consolidada quan van a parar a la ràdio; per tant, no eren joves buscant noves experiències sinó que tenien una bona base cultural al seu darrere i estaven acostumades a treballar.

Per establir el seu perfil ens hem de fixar forçosament en les que ho feren a Ràdio Barcelona, d'una trajectòria més llarga que Radio Catalana (1925-1929). En aquesta emissora també hi treballava una anunciadora¹ la identitat de la qual ha estat impossible de trobar tot i que existeix una única foto d'aquesta dona. Hem pogut comprovar com «l'anunciadora» de Ràdio Catalana llegia anuncis i mantenia petites converses en antena amb la pianista de l'emissora (Salillas, 1980). Era

1. A l'època històrica d'aquest estudi els radiofonistes empraven indistintament el mot *locutor* o *anunciador* per referir-se a la mateixa feina dins la ràdio: l'equivalent als nostres dies d'un presentador de continuïtat, que no deixa de ser un anunciador dels actes o les persones que «vindran tot seguit». Les dones que feien aquest ofici rebien la mateixa qualificació en femení, i també és corrent trobar referències a aquest ofici en anglès, *speaker*, i, per a les dones, una versió més lliure i sens dubte adaptada convenientment «*speakerines*» o l'accepció francesa *diceuse*, 'la que diu les coses'.

l'estil de l'època, que hem observat que a Ràdio Barcelona també es duia a terme.

Així, doncs, a Ràdio Barcelona trobem les primeres veus femenines fent un programa el 1926 a *La secció literaria femenina*, un espai presentat per la locutora Maria Cinta Balagué amb el suport d'unes col·laboradores que, igual que ella, accedeixen a la ràdio provinents de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, responent així a l'encàrrec de l'emissora. És el primer programa tancat, amb una estructura definida, un equip que el porta a terme, capitanejat per Balagué, i amb un nom que l'identifica.

Cada secció tenia una col·laboradora experta. Eren dones que a més escrivien en revistes de l'època, per tant, amb un cert «prestigi mediàtic». El programa, de caire molt conservador —no podem oblidar que moltes d'aquestes dones eren burgeses i/o aristòcrates—, donava consells sobre moda o «ciència domèstica» i oferia a l'audiència la lectura de composicions literàries dutes a terme per escriptores. Aquest primer programa *de dones per a dones* oferia fins i tot la possibilitat, «previa prueba de voz», que les oients que tinguessin inquietuds literàries poguessin llegir els seus poemes en antena. Una novetat veritablement important. Mentre l'audiència de *la primera* ràdio és passiva, l'audiència de la programació femenina en aquells mateixos dies té l'opció, fins aleshores mai vista, de participar *en el seu* programa.

Amb *la revolució* que fa M. Cinta Balagué dins la franja horària femenina, sense ser-ne conscient, estem assistint al naixement d'un gènere radiofònic, el programa *magazín* (Martí, 1991) que els locutors, sobretot durant la postguerra espanyola, faran seu, convertint-lo en un dels més preuats dins la graella programàtica de la ràdio franquista, juntament amb els concursos i els serials (Balsebre, 2001).

La M. Cinta Balagué, *Salus*, tot i ser la primera locutora de Ràdio Barcelona,² no formava part d'aquella primera plantilla de locutors que els anys vint feren de Ràdio Barcelona la gran estació de ràdio de Catalunya. Ella era una col·laboradora externa que tenia un programa tancat dins d'una graella programàtica plena de música, monòlegs o diàlegs, anuncis llegits i conferències protagonitzats per veus masculines. A la

2. Tot i que el professor Balsebre (2001) ja va desmentir que la treballadora de Ràdio Barcelona Maria Sabaté en fos locutora, és pertinent afegir que per al decurs de la meua tesi doctoral hem pogut tenir accés a documents facilitats per la mateixa família Sabaté en els quals s'indica clarament que aquesta noia va treballar a Ràdio Barcelona com a secretària de direcció durant cinc anys i que tenia molt bons coneixements de mecanografia, taquigrafia i dels idiomes anglès i francès. Coneixent el seu tarannà obert, arran de la recerca duta a terme, és fàcil suposar que algun cop, en els primers dies d'emissió, li demanessin de fer antena per fer proves i que ella hi accedís, igual que es va fer en altres estacions de ràdio, però en cap cas es pot considerar per això la primera locutora de Ràdio Barcelona. Aquest càrrec va ser una invenció feta arran del cinquantè aniversari de Ràdio Barcelona per poder justificar un ajut econòmic que la mateixa Sabaté va demanar a l'emissora, ja que els dies finals de la seva vida tenia problemes econòmics.

dècada dels vint el locutor de Ràdio Barcelona per excel·lència era Rafael del Caño. La veu més emblemàtica de l'estació era la d'en Toresky, que era un artista de l'entreteniment radiofònic que a vegades també feia de presentador de continuïtat. Balagué feia les mateixes feines que Del Caño però només dins la seva franja horària, la femenina. El 1928 arriba la segona locutora de la EAJ-1, una actriu de teatre que interpretarà textos literaris i que llegirà poesies per antena: la Rosa Cotó.

Cotó ve del teatre i treballarà a Ràdio Barcelona des de la dècada dels vint fins al final de la Guerra Civil. A la dècada dels trenta presentarà *Activitats*, un programa d'alta cultura.

M. Cinta Balagué i Rosa Cotó són les dues dones que comparteixen cronològicament la primera antena de la EAJ-1. Dos perfils ben diferents que tenen força semblances a les seves biografies professionals. Balagué, dedicada només a la franja horària femenina, i Cotó, portant a terme la continuïtat i fent incursions més literàries o teatrals, eren les veus de dona de Ràdio Barcelona en aquells primers dies de ràdio.

Totes dues arriben grans a la ràdio. Balagué ja té vint-i-sis anys i Cotó hi entra als trenta-sis anys d'edat. Arriben a Ràdio Barcelona amb carreteres de trajectòries ben diferents, però consolidades. Balagué era una funcionària d'alt rang a l'Ajuntament de Barcelona i una de les col·laboradores més fidels de la Francesca Bonnemaison a l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona.³ Segurament per això és a ella a qui s'encarrega la magnífica tasca encomanada des de Ràdio Barcelona per tal que aquesta il·lustre institució femenina materialitzi *el primer programa femení pensat en clau femenina*. Abans que Balagué i les seves aristocràtiques col·laboradores aterressin a Ràdio Barcelona, Joaquín Arrarás⁴ feia *Charlas femeninas*, unes conferències adreçades a les oients també en una clau marcadament conservadora, tònica aquesta que *Salus* no canviarà.

En un article a la revista de Ràdio Barcelona, M. Cinta Balagué es lamentava de l'actitud de les noietes que ella anomena modernes «que van leyendo en los tranvías novelas cinematográficas y cosas de muy mal gusto, sin otra preocupación que de levantar de vez en cuando sus ojos para ver si algún efebo les dirige sus miradas [...] modernas mujeres

3. L'Institut de Cultura de la Dona i la Biblioteca Popular foren creats a Barcelona el 1909 per Francesca Bonnemaison, juntament amb altres dones, i van representar un centre de referència per a la formació de moltes noies i dones de la ciutat. La Biblioteca Popular per a la Dona fou la primera biblioteca de dones d'Europa. En la Barcelona d'aquella època, quan l'oferta cultural per a les dones era molt restringida, l'Institut de Cultura Popular, adscrit a la Biblioteca, acostà la cultura a les dones, tot oferint un ensenyament que les preparava professionalment. Fou pioner en la introducció d'ensenyaments com ara la fotografia i la delineació. En la dècada més esplendorosa, el nombre d'associades i matriculades va arribar a ser de trenta mil per curs.

4. Joaquín Arrarás va treballar, entre d'altres, pel diari catòlic i conservador madrileny *El Debate* i va arribar a ser enviat especial al front del Gabinet Oficial de Prensa de Franco.

—que creen serlo, pero no lo son en el elevado concepto de la palabra—», i es queixava que no «vuelvan también a sus hogares y se consagren a la familia como es su deber, y la encaminen y la lleven por el sendero de la virtud que es el que conduce a la felicidad humana y al bienestar de los pueblos» (*Radio Barcelona*, núm. 233, 1929: 11).

A Ràdio Barcelona, les actrius alternaven la feina pròpia d'aquest ofici a la ràdio amb les tasques més clàssiques d'un locutor de ràdio: fer de presentador de continuïtat, introduint escenes de teatre, presentant música o llegint anuncis.

Sigui com sigui, en cap cas una locutora s'escrivía allò que ella llegia; igualment passava amb els homes locutors. Els directors de programació, o les escriptores col·laboradores en el cas dels programes femenins, eren els guionistes que fins i tot redactaven els anuncis que els locutors posaven en antena. Ells i elles només calia que es preocupessin de llegir ben entonadament allò que els donaven escrit. És per això que molts dels locutors de ràdio d'aquells primers temps venien del teatre professional o amateur, garantia d'un domini professional de la veu.

Les locutores dels anys trenta

El canvi sociopolític que protagonitza la proclamació de la Segona República el 14 d'abril de 1931 es deixa notar també a la ràdio. Durant els anys de la República les dones catalanes poden accedir a feines que fins aquells moments només havien estat a l'abast dels homes. La radio-difusió n'és una més i el fet que es reordeni l'espectre radioelèctric espanyol l'any 1932 fa que neixin més estacions de ràdio que hauran de buscar nous professionals. La ràdio s'expandeix a Catalunya i les locutores hi entren a treballar d'una forma molt significativa. Per moltes de les locutores que s'estrenen a la ràdio en aquesta dècada, la locució és la seva primera feina. El perfil de totes és molt similar. Les locutores de ràdio de Catalunya, durant la Segona República, eren noietes joves amb estudis, amb certes aptituds musicals (com a cantants o instrumentistes); provenien de famílies catalanes, creients i conservadores i amb cert poder adquisitiu.

A totes les emissores que emeten professionalment a partir del decret del 1932 hi haurà noies fent antena, menys a Ràdio Manresa.⁵ En algunes, parelles de nois i noies que seran els «locutors-marca» de la casa, cosa que passa a Ràdio Associació de Catalunya i a Ràdio Barcelona, les

5. Tot i que en el treball de la tesi de la qual neix aquest article s'ha intentat esbrinar per què a Ràdio Manresa és l'únic lloc on no hi ha locutores durant els anys trenta, no se n'ha pogut treure cap conclusió significativa. La resposta més repetida a aquesta qüestió és que Manresa als anys trenta tenia una població molt a l'*antiga* i a les famílies no els hauria semblat bé que una noia fes de locutora.

dues emissores que de vistes enfora semblen molt potents econòmicament parlant⁶ i que són les que poden mantenir aquestes *parelles d'antena*.

A les estacions de comarques, més modestes, *aquestes parelles* no són tan habituals tot i que algunes emissores locals pertanyen a Ràdio Associació de Catalunya i altres tenen vinculacions laborals molt estretes amb Ràdio Barcelona.

Molts cops, per poder fer aquesta alternança de veus en antena, es buscava l'ajut dels col·laboradors dels elencs de teatre que participaven en aquestes emissores menys grans. Justament per aquesta qüestió econòmica a moltes estacions de comarques el locutor de plantilla de la ràdio durant els anys trenta era una noia. Les noies per un mateix sou feien de locutores, ordenaven la discoteca i si convenia obrien la porta o treien la pols, tal com reconeixien, a aquesta autora, la locutora dels anys trenta de Ràdio Vilanova, Núria Fraire, i el seu tècnic de so, Enric Harris, entrevistats per a aquest propòsit. A part d'aquests dos testimonis, altres locutores de l'època republicana reconeixien que a la ràdio «feien una mica de tot» ja que per elles era una feina amb un valor afegit important: era millor que qualsevol altra. Les noies que treballaven a les emissores de ràdio socialment, als seus pobles o ciutats, eren força reconegudes.

Un fet important que cal remarcar en aquest període temporal és el paper que varen tenir les locutores durant els dies de la Guerra Civil. En moltes estacions de ràdio elles eren les úniques veus que els oients escoltaven durant el final del conflicte ja que molts locutors van haver de marxar al front o a l'exili. Les joves locutores⁷ s'encarregaven de mantenir l'antena. Les de la capital, anant al Palau de la Generalitat per llegir les proclames que, a través de les seves veus, el Comissariat de Propaganda adreçava als ciutadans. I les de tot arreu, avisant amb tota la professionalitat de què eren capaces del perill de bombardeig en l'etapa més cruenta de la Guerra o fent crides de socors per antena: demanant sang o mantes segons les necessitats dels hospitals de les seves poblacions, a la rereguarda. I tot això ho feien amb por, com recordava la Francisca Boris, locutora de Ràdio Associació de Catalunya, mentre sentien caure les bombes.

6. Si s'analitza la història d'aquestes dues emissores des d'una òptica més economicista (Balsebre, 2001), s'entendrà l'expressió emprada ja que cap de les dues estacions de ràdio té prou ingressos per poder-se mantenir sense patir dificultats econòmiques, de la mateixa manera que abans va passar a Ràdio Catalana. Sense la Guerra Civil, que va estroncar la carrera de Ràdio Associació, hauríem pogut observar fins quan aquesta emissora hauria pogut continuar mantenint una orquestra amb vuitanta músics en plantilla.

7. Tret de la M. Carmen Martínez-Illescas Naveiras, de Ràdio Barcelona, que arriba a la ràdio amb més de quaranta anys i una dilatada carrera al teatre, la majoria de locutores catalanes tenen al voltant de vint anys quan comencen a treballar a les seves respectives estacions.

Taula 1. Locutores durant la Segona República a les emissores catalanes*

Emissores	Locutores
Ràdio Barcelona	Rosa Cotó M. Carmen Martínez-Illescas Naveiras M. Carme Nicolau Enriqueta Benito
Ràdio Associació de Catalunya	Rosalia Rovira M. Teresa Gay-Solà Francina Boris Carmen Espona
Ràdio Terrassa	Antolina Boada ⁸
Ràdio Sabadell	Mercè Sorribas Josefina Figueras
Ràdio Reus	Antònia Sol ⁹ Adelaida Òdena
Ràdio Tarragona	Montserrat Parés
Ràdio Badalona	Ana Barbosa
Ràdio Girona	Paquita Boris ¹⁰ M. Lluïsa Figa, Maria Tera.
Ràdio Lleida	Aurora Tera ¹¹ Maria Tera
Ràdio Vilanova	Núria Fraire Candelaria Simón

* Les locutores de la Segona República foren aquestes i arribaren cronològicament tal com s'indica en aquest quadre.

FONT: Elaboració pròpia.

Tal com explicava per a aquest propòsit la Maria Tera, locutora de Ràdio Lleida i de Ràdio Girona fins al 1939, durant la Guerra la música clàssica

8. De totes les locutores estudiades, l'Antolina Boada és l'única que entra a la seva emissora quan aquesta inicia les seves primeres emissions i que s'hi jubila fent de locutora, tot i els canvis polítics que cronològicament li toquen viure.

9. L'Antònia Sol va ser cronològicament parlant la primera locutora de Ràdio Reus, però la Guerra Civil la fa desaparèixer de l'emissora i el seu lloc de locutora l'ocupa una jove que anava a fer-hi pràctiques els estius: l'Adelaida Òdena, que en serà la locutora oficial fins ben entrat el franquisme.

10. Paquita i Francina Boris és la mateixa dona, que en iniciar-se en el món de la ràdio a la seva Guerra Civil la fa desaparèixer de l'emissora i el seu lloc de locutora l'ocupa una jove que anava a fer-hi pràctiques els estius: l'Adelaida Òdena, que en serà la locutora oficial fins ben entrat el franquisme.

11. Les Tera són les úniques germanes que treballen plegades a la ràdio d'aquesta època. Ho fan a Ràdio Lleida. Coincideixen durant un any fins que l'Aurora plega per casar-se. La Maria, en plena Guerra Civil i després que Ràdio Lleida quedi tancada per culpa dels bombardejos, marxa de la ciutat i arriba a ser la darrera locutora republicana de Ràdio Girona, i viu dins la ràdio juntament amb els seus pares, com a refugiats de guerra, fins que els soldats franquistes es fan càrrec de l'estació gironina.

ca s'alternava amb el jazz i amb els avisos que les institucions de la ciutat havien de difondre a través de la ràdio, sempre que algun bombardeig no tallés el subministrament elèctric. «Triava els discos, els posava, [...] els anuncis, feia la meua feineta, pam, pam, pam [...]. La secretària del director portava les notes que s'havien de donar [...]. Si venia algú l'anunciàvem, si venia algun cantant, algun conferenciant, una orquestra [...] l'anunciàvem. No era difícil» (Tersa en entrevista personal, 2004).

Algunes d'aquestes veus han estat oblidades fins que aquesta recerca les ha pogut recuperar i situar al marc corresponent. Per les locutores, treballar a la ràdio era el seu únic *modus vivendi*, cosa que no passava amb molts dels locutors que a més a més de col·laborar a la ràdio tenien les seves feines principals d'advocats, mestres o escriptors. Elles eren només locutores, les veritables professionals de la veu, i si abans de ser-ho havien estat actrius o cantants en fer-se locutores de ràdio deixaven enrere el seu pas pels escenaris,¹² tal com va fer la gran Rosalia Rovira, de Ràdio Associació de Catalunya, represaliada durament i empresonada el 1939 pel Govern de Franco.

Les primeres locutores del franquisme

Amb l'entrada dels *nacionals* a les emissores catalanes hi ha canvis importants. En gairebé totes les estacions de ràdio hi entraran noves locutores que tenen com a tret comú alguna vinculació familiar amb membres del nou règim.

Però no és així a tot arreu i cal establir una divisió en el tipus de locutora que treballarà a la ràdio en aquest període. En aquests primers anys de franquisme hi trobem dos perfils molt diferents de locutora. La locutora professional i la locutora «col·locada».

La locutora professional és, al nostre entendre, la noia que es presenta a unes proves que el nou règim convoca un cop instal·lat i a través de les seves emissores de Barcelona i RNE. Seran les locutores de continuïtat (Enriqueta Teixidó i Mercedes Laspra)¹³ que treballaran en torns horaris que s'alternaran amb companys locutors i que s'encarregaran tant de llegir els anuncis com d'introduir els serials. Les locutores que entren «recomanades», és a dir, sense passar cap prova d'oposició, són les noies que arriben a la ràdio per tapar un buit deixat per la locutora republi-

12. Aquest comportament l'hem pogut registrar en totes les emissores de l'estudi tret de Ràdio Barcelona, on abans de la Guerra les locutores també feien radioteatre o recitaven poesies.

13. Laspra arriba com a locutora de continuïtat després de passar unes proves eliminatòries, igual que l'Enriqueta Teixidó. No serà fins més endavant que li encarreguen de fer el *Consultorio de Doña Montserrat Fortuny*, que a l'etapa prèvia a la Guerra tant Ràdio Barcelona (primer i durant un període de només sis mesos) com Ràdio Associació de Catalunya ja havien posat en antena amb el mateix patrocinador: laboratoris Eupartol.

cana que ha marxat o s'ha represaliat. Aquestes noies són familiars directes o indirectes d'algun nou responsable de l'estació a la qual van a treballar (Carmen Fernández, Mercedes Gumbau, Maria Escrihuela, Amalia Reixach o Není Sanromá). En aquests casos no s'hi estan gaire temps, ja que la ràdio, molts cops, no deixa de ser un passatemps *divertit* per a aquestes noietes.

Sigui el perfil que sigui, són, igual que la dècada anterior, joves i a més a més de famílies benestants, molt conservadores, creients i practicants. Quan treballen a la ràdio són solteres i si es casen i encara hi són (Teixidó i Laspra) tenen el permís del marit per continuar, tal com marcaven els cànons de l'època. Algunes havien fet teatre amateur i totes havien de tenir una bona dicció en castellà.¹⁴

En algunes emissores, al mateix any de l'entrada dels franquistes, 1939, es mantenen algunes locutores que ja hi eren d'abans fins que es tingui temps de convocar proves o buscar algú convenientment preparat. Per això en algunes estacions continuen fent antena, fins que es troba el *recanvi adequat*, les locutores republicanes. Aquest és el cas de Ràdio Sabadell, on la Mercè Sorribas continuarà després de ser ben analitzada pels nous gestors de l'estació del Vallès. Altres locutores corren sorts molts diferents. Algunes locutores són empresonades (Rosalia Rovira o Josefa Figueras), altres han d'exiliar-se (M. Carme Nicolau) o apartar-se abans que no sigui massa tard (Montserrat Parés), altres són rebaixades de categoria (Francina Boris) i algunes són *observades* fins que poden ser apartades (Adelaida Òdena). Moltes senzillament deixen de treballar a la ràdio (Maria Tersa, Núria Fraire) perquè aquella «ja no és la seva ràdio». L'Antolina Boada continuarà sense més problema essent la locutora de la nova Radio Tarrasa.

Per entendre millor el pas de les locutores republicanes a les primeres que treballen a la ràdio franquista, cal saber que en els primers dies que els soldats de Franco ocupen les emissores, les locutores que s'hi troben són apartades immediatament del micròfon i que la locució passa, automàticament, a mans dels locutors soldats de propaganda que acompanyaven les tropes nacionals.

L'any 1939 les emissores de ràdio que encara operaven a Catalunya deixen de tenir veus femenines per masculinitzar-se al mateix temps que es militaritzen. En aquest moment cal remarcar que el que es busca és ser pràctic i ràpid: s'aparten els que hi ha, que són noies, i s'hi posen els que vénen amb les tropes, que són soldats i per tant nois. No s'aparten les noies de l'antena per una qüestió d'ideologia franquista, que ràpidament s'expandirà, un cop es tinguin les estacions organitzades. Els locu-

14. És curiós i significatiu que almenys dues de les locutores d'aquesta etapa (Reixach i Laspra) havien viscut a Alemanya abans que esclatés la Guerra i que arriben just quan el conflicte ha començat, per la qual cosa parlen perfectament alemany.

tors soldats estan fent antena fins que els nous dirigents tenen temps de buscar aquestes noies que, amb oposicions o sense, passaran a ser les primeres locutores del nou règim fins que aquest aconsegueix establir la situació i es van cobrint places amb locutors professionals.

La ràdio franquista significà per a les locutores perdre un rol preponderant en antena, igual que passà amb les dones a la resta de la societat. Passen de ser *el pal de paller* de les emissions del final de la Guerra a ser la *partenaire* del locutor estrella de l'estació; tret del territori femení, on els programes consultori són grans espais a les graelles programàtiques i són fets per dones fins i tot en els guions.

Aquesta és una diferència important de la ràdio dels anys quaranta respecte de la que es feia a Catalunya durant la Segona República, com també ho són el canvi d'idioma (ara la ràdio serà només en castellà), la desaparició de la informació (ara tot serà dirigit i centralitzat des d'*El Parte*), la religió, que marcarà la graella de les emissores de ràdio igual que les festes socials (Corpus, Setmana Santa...), i el fet que es professionalitzi molt la figura del locutor de ràdio, que durant aquests primers anys de franquisme esdevindran veritables estrelles; no en va són ells els responsables de fer de la ràdio de la postguerra «una injecció de vida permanent» enmig d'una societat massa grisa (SOLER SERRANO, *Capçalera*, 2003).

Taula 2. *Primeres locutores de l'etapa franquista a Catalunya*

Emissores	Locutores
Radio Barcelona	Enriqueta Teixidó
Radio España de Barcelona	Mercedes Laspra
Radio Tarrasa	Antolina Boada
Radio Sabadell	Mercedes Sorribas
Radio Reus	Adelaida Òdena
Radio Tarragona	Amalia (<i>Nen</i>) Sanromá
Radio Badalona	Maria Escrihuela
Radio Gerona	Amalia Reixach
Radio Lérida	Mercedes Gumbau
Radio Manresa	M. Matilde Almendros Montserrat Calafell
Radio Vilanova	Carmen Fernández

FONT: Elaboració pròpia.

Bibliografia

- ALBA, V. (1974). *Historia social de la mujer*. Barcelona: Plaza y Janés.
- ALTÉS, E. (2007). *Les periodistes en el temps de la república*. Barcelona: Col·legi de Periodistes de Catalunya. (Vaixells de Paper)
- ARIAS CARDONA, J. (1934). *Guía de locutores de las emisoras de radio de toda España: Obra curiosa y de utilidad*. Barcelona: Tipografía de Juan Gustems.
- ARIAS RUIZ, A. (1973). *50 años de radiodifusión en España*. Madrid: RTVE.
- BALCELLS, A. (1977). «La dona obrera a Catalunya. Al primer quart del segle XX». A: *Dossier La dona a la Catalunya Contemporània: Història dels Països Catalans*. Barcelona: L'Avenç.
- BALSEBRE, A. (2001). *Historia de la radio en España*. Madrid: Cátedra. 2 v.
- BARANGÓ SOLÍS, F. (1934). *Reportajes pintorescos*. Barcelona: Progreso.
- EZCURRA, L. (1974). *Historia de la radiodifusión española: Los primeros años*. Madrid: Editora Nacional.
- FAUS, A. (2007). *La radio en España (1896-1977)*. Madrid: Taurus.
- FERNÁNDEZ SANDE, M. (2005-2006). *Los orígenes de la radio en España*. Madrid: Fragua.
- FRANQUET, R. (2001). *Història de la ràdio a Catalunya al segle xx: de la ràdio de galena a la ràdio digital*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- GARCÍA DE CORTÁZAR, F. [dir.] (2004). *Memoria de España*. Madrid: Aguilar.
- GUILLAMET, J. (1994). *Història de la premsa, la ràdio i la televisió a Catalunya 1641-1994*. Barcelona: La Campana.
- LOWY, A.; CRESPO, E. [et al.] (1985). *La imagen de la mujer en la radio: Análisis*. Manuscrit. UAB.
- MARTÍ, J. M. (1991). *Modelos de programación radiofónica*. Viladecavalls: Feed-Back.
- MARTÍ, J. M. [et al.] (1993). *70 anys de ràdio: Annals del periodisme català*. Barcelona: Col·legi de Periodistes de Catalunya.
- MUNSÓ CABÚS, J. (2006). *Tiempo de radio (1978-1990): Memorias de Cadena Catalana*. Barcelona: L'Esfera dels Llibres.
- NASH, M. (1999). *Dona i família a la Catalunya contemporània*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut Català de la Dona.

- PÉREZ PUJOL, R. [dir.] (1936). *Anuario de la radio*. Barcelona.
- PÉREZ VILAR, R. (1933). *El triomf de la ràdio a Catalunya*. Barcelona.
- PERNAU, J. (1989). *Diari de la caiguda de Catalunya*. Barcelona: Ediciones B.
- RÀDIO ASSOCIACIÓ DE CATALUNYA (1935). *Ràdio Associació de Catalunya*. Barcelona.
- SALILLAS, J. M. (1980). *Radio Catalana*. Terrassa: Ràdio Terrassa.
- SALILLAS, J. M.; RAFEL LLENA, A. (1980). *50 años de EAJ 15: Ràdio Associació de Catalunya, Radio España de Barcelona*. Barcelona: Picazo.
- SOLÉ SABATÉ, J. M. [dir.] (2006). *Catalunya durant la Guerra Civil, dia a dia: Els anys de la Segona República (1931-1936)*. Barcelona: Edicions 62: La Vanguardia.
- VIVANCO, J. (2006). *Guerra Civil y Radio Nacional: Salamanca 1936-1938*. Madrid: Instituto Oficial de Radio y Televisión RTVE.